

Нәбижанқызы З.
**Әйел келбетінің қазақ,
ағылшын және қытай
тілдерінде
суреттелуі**

Мақалада қазақ, ағылшын және қытай тілдеріндегі әйел келбетін суреттеген тұрақты сөз тіркестері мен әдеби шығармалардағы суреттеулерді өзара салыстыру, қолданылған сөздердің ұқсастығы мен айырмашылықтарын анықтау арқылы қазақ, ағылшын және қытай халықтарының өмір сүрген ортасы, шұғылданған әлеуметтік шаруашылығы және қалыптасқан тұрмыс салт-дәстүрлерінің ерекшеліктерін көрсетеді. Сондай-ақ бұл халықтардың әйел адамның сұлулығына қолданған теңеу сөздерінен олардың эстетикалық талғамдары мен этномәдениеттің әралуандығын және оның қызықты мәдени құбылыс екендігін дәйектейді.

Түйін сөздер: әйел келбеті, қазақ, ағылшын, қытай, эстетика, айырмашылық, мультимәдениет.

Nabizhankyzy Z.
**Woman's appearance
discriptions in kazakh, english,
chinese , languages**

This article is describing the women's appearance by contrasting idioms and literary descriptions to each other which in Kazakh, English, and Chinese languages, to compare their difference and similarities; As well as these different descriptions of women's beauty that denoted every nation which has their own different aesthetic concepts and ethnoculture.

Key words: Women's appearance, kazakh, english, chinese, aesthetics, difference, ethnoculture.

Набижанқызы З.
**Описания облика женщины
на казахском, английском
и китайском языках**

В данной статье рассматривается сравнительное описание облика женщины в фразеологизмах и литературных произведениях на казахском, английском и китайском языках. Определяются сходства и их различия в текстах. А также даются сравнения социальной сферы, формирования быта, обычаев и традиций и их особенности трех народов. Исследуется применение сравнительных слов для описания красоты женщин, их эстетический вкус и разновидность этнокультуры.

Ключевые слова: облик женщины, казахский, английский, китайский, эстетика, различия (difference), мультикультура (multi-culturalism).

**ӘЙЕЛ КЕЛБЕТІНІҢ
ҚАЗАҚ, АҒЫЛШЫН
ЖӘНЕ ҚЫТАЙ
ТІЛДЕРІНДЕ
СУРЕТТЕЛУІ**

Салыстырмаса айырмашылық байқалмайды, салыстырып талдау жасағанда ғана белгілі бір нәрсенің айырмашылығын аңғаруға болады. Адамзат ер мен әйелге ғана бөлінеді, көптеген ұлттарға жіктеледі. Бірақ әйел әр ұлттың әдебиетінде еркектерден гөрі көп суреттеледі. Біз қазақ, ағылшын және қытай тілдеріндегі әйел келбетін суреттеулерді өзара салыстырып қарайтын болсақ, онда олардан өте қызықты теңеулерді байқаймыз. Сондай-ақ одан этномәдени ерекшеліктерді және эстетикалық көзқарастарын көруге болады.

Әдетте адамдардың кесікін-келбетін Алла кесіп-пішіп берген, «әемдегі ең ұлы шебер – Жаратушы – Құдай» дейді халық. Байқасақ, расында Алланың әлемдегі миллиардтаған адамдардың бет әлпетін бір-біріне ұқсатпай, кескін-келбеттерін әр ұлтқа арнап әрқилы қылып жаратқан. Оны әлем әдебиеті әр қырынан суреттеліп келеді. Сол суреттеулерді лингвистикалық салыстырмалы әдіс бойынша зерттеудің ғылыми танымдық маңызы зор деп санаймыз.

Көркем әдеби шығармаларда салыстырмалы түрде ең көп суреттелетін әйелдер келбеті. Өйткені, әйел заты айрықша келбетті жаратылған. Сондықтан әйел адамдар әрқашан өзінің сұлулығымен, нәзіктігімен, парасаттылығымен, түзімділігімен және тылсым құдыретімен ерекшеленеді. Әйелдің тылсымдығы ішінде (форациясыз) болса, сұлулығы оның сыртында (форациялы) болғандықтан қаламгерлер оларды бейнелі сөздермен суреттеп көрсетеді. Дегенмен сұлулықтың өлшемі әр халықта әртүрлі сияқты. Әйел сұлулығы әдетте тән сұлулығы мен жан сұлулығының бір адамның бойына тоғысуын ең идеялы сұлулық деп сайды.

Кейбір халықтар әйелдің сыртқы бейнесінің әсемдігіне көп көңіл бөлетіндіктен сол ұлттың әйелдері өздерінің дәстүрлі сұлулық көзқарасы бойынша жасанып сұлуланады екен. Мысалы, Перудегі майорун тайпасы әйелдері денесін піскелеп ойып, маймылдың тістерінен алқа тағып, аузына, мұрына, құлағына қауырсын, қабыршақ секілділерді неғұрлым көп іліп алса олар соғырлым әдемі саналады екен. Натчи тайпасында бас сүйегі қолдан әдейі сопайтылмаған әйелді ұсқынсыз әйел қатарына жатқызатын көрінеді. Филиппиндегі палавеньо тайпасының әйелдері тістерін тегістеп егеп, кара бояумен бояп алса сұлу са-

налады дейді. Сенегалда волоф әйелдері шаштарын бірнеше бұрым етіп өріп, мүйіз секілді тікрейтіп түйіп қояды-мыс. Вьетнамдағы зярай әйелдері мойындарын ұзарту үшін алқа орнына бұрама құрсау киіп жүреді екен» [1].

Алайда адамзаттың сұлулық сымбатының ортақ өлшемдері ертеде қалыптасқан белгілі. Ежелгі махаббат құдайы Афродита (Венера) сыршыл сезімді сұлулық десе, Зевстің сүйіктісі Гера асқақтықты, өрлікті әйелдің сұлу қасиеті деп санаған. Ал Афина Паллада әйелдердің ақыл-парасатылығын бірінші орынға қояды екен.

Қазақ халқының классикалық ғашықтық дастандарында жырланатын сұлулар Қыз-Жібек, Ақжүніс, Баянсұлудың көркіне ақылы сай болған. Әлемдегі ұлттар мен халықтардың сұлулық туралы көзқарастарында ұқсастықтар мен айырмашылықтардың бар екендігін аңғару қиын емес. Қазақтардың дәстүрлі сұлулық талғамындағы ең сұлу әйел бойына ақылы сай келген, әдепті де ибалы болумен қатар, күйеуінің ақылшысы, балалардың ұйтқысы, отбасының берекесі болуымен жырланады.

Қытайларда әйелдің әділ әрі күйеуіне таза адалдығы алдыңғы орынға қойылады. Ондай әйелдерді олар «Lie nu» («*烈女*») деп атайды. Сондықтан болар қытайларда «әйелдің талантсыз болуы – моральды болуы» («*女人无才便是德*») деп, әйелдердің моральды болуын жақсы қасиетке балайды.

Ағылшындар адамның белгілі бір қасиетін, кескін-келбетін, мінез-құлық ерекшеліктерін өз халқының дүниетанымы және мәдени ерекшеліктері негізінде бейнелейді. Олар бейнелі, пайдаланатын заттар, табиғатта байқаланатын құбылыстар атауларын әйел келбетін суреттеуге көбірек қолданады. Бұл жағында қазақ және қытай тілімен де ұқсастықтары көбірек кездеседі.

Сұлулықтың түр-кескін келбеті. As fair as lily (*Лилия гүліндей сұлу*), as graceful as swan (*аққұдай әдемі – нәзік*), pretty as a picture (*суреттей әдемі*), as beautiful as Greek (бұл сөзді тікелей аударғанда, *Гректердің құдайындай әдемі сұлу* деген мағынаы білдіреді), as bandy as a bandicoot» [2] (*тотыдай әсем*), т.б. Одан ағылшындардың әйел адамның сыртқы келбетін суреттейтін сөз тіркестерінің ерекшеліктерін аңғарамыз.

Ал қазақтар өз теңін тапқан екі сұлу жас жұбайларды (*бірің бұлбұл, бірің тоты*) деп мақтайды. Яғни оларды бірі күн, бірі ай (*екеуі де әдемі, сұлу теңдес дегенді білдіреді*). Мысалы: as fat as butter (*майдай толықша немесе майдай іркілдеген – былқылдаған*), as brittle as glass (*шы-*

ныдай нәзік), fresh as a daisy (*маргаритка гүліндей үлбіреген*).

Қазақ тілінде: Аппақ сазандай (*жұп-жұмыр толық етті-жеңді*); дом боп жарған (*жұп-жұмыр болып семірген, семіріп күйіне келген*); еті ауыр (денесі зор жаратылғын) дейді.

Адамның сыртқы түр-кескін келбеті ағылшын халқының дүниетанымы мен мәдени ерекшеліктеріне сай бейнеленеді. Фразеологиялық тенеудің бейнелі негізі ретінде көбінесе күнделікті өмірде пайдаланатын заттар, табиғатта байқалатын құбылыстар қолданылады. Осы мысалдардан қарағандар мен ағылшындардың аққу мен тотыны көркем санайтындығын байқауға болады.

Ал қытай тілінде әйел сұлулығын: 闭月羞花 (*айдан үйялып тұрған гүлдей, 出水芙蓉 (суда өскен лотос гүліндей кіршіксіз), 美如冠玉 (сұлулығы бейне несприттей), 亭亭玉立 (бойы талдырмаш сұңғақ), 国色天香 (бойынан сұлулығы төгілген), 明目皓齿 (көзі мөлдіреген, тісі аппақ жарқыраған)* [3] - деп суреттейді.

Көркем әдебиетте әйел келбетін айшықтайтын сөз тіркестерін көп қолданады. Мысалы, «像花一般, 当苞儿半放花瓣微展时, 自有一种可爱的姿态和色泽» (*Бейне гүл сияқты, бүршік атып жапырағын жайып тұрғандай, бейнесі мен өңі сүйкімді*); «十四五岁的不长不短, 不肥不瘦的女郎, 面如瓜子, 脸若桃花, 正是说不尽的体态风流, 风姿绰约» («*он төрт, он бес жасағы бой жеткеннің бойы ұзын да емес аласа да емес, толық та емес, арықта емес, беті бейне шемішкедей сопақша, жүзі шабдал гүліндей үлбіреген, келбеті кербез, сымбаты керемет*») [4]. Бұл теңеулерден қытайлардың тіршілік ортасының көріністері көз алдымызға келеді.

Бет-жүзі. Ағылшын тілінде: Smiling face (*күлімсіреген жүзі*), happy face (*жарқын жүзді*), chubby face (*алма бет немесе толық бетті*), oval face (*сопақ бет*), cherubic face (*жылы жүзді*). I saw the joy in her smiling face (*мен оның күлімсіреген жүзінен қуаныш қордым*). She has an oval face and is very tall, which makes her a beautiful girl. (*Оның сопақ беті және өте ұзын бойы оны әдемі қыз екенін көрсеткендей*).

Қазақ тілінде: алма бет, бидай өңді, қызыл шырайлы, үлбіреген қызыл бет, толған айдай, піскен алмадай, ашаң да ашық жүзді, жаз дидарлы, иман жүзді, нұр шаққан қызғалдақтай, наурыздың ақша қарындай, аршыған жұмыртқадай, зерен жүзді деген теңеулер көп кездеседі. Оған қазақ әдебиеттерінен мысалдар келтірейік: «Еснейдей табақтай жалпақ қара шұбыр беті қыздың аққудың жұмыртқасындай аппақ бетіне

жақындай берді». Қазақ ұғымында Аққу – сирек кездесетін құс патшасы. Оны атқандар қиесіне ұшырайды деп санайды. Ондай қиелі, ерекше ардақты құстың жұмыртқасы да айрықша ақпақ болуымен ерекшеленеді.

Ал қытай тілінде: 脸若桃花 (жүзі шапдал гүліндей), 鸭蛋脸 (беті үйректің жұмыртқасындай дөңгелек), 面如瓜子 (беті шемішкедей сопақша), 苹果脸 (алма бет), 面如满月 (беті толған айдай), 桃腮杏脸 (шапдал жақты өрік бетті келген) 如琬如花 (нефритке салған гүлдей) [4] деген бейнелі сөз тіркестері көп қолданылады.

Көз. Ағылшын тілінде: hazel eyes (ашық қоңыр көз), gray eyes (нәркез көз), gentle eyes (мейірімді көз), shimmering eyes (жәудір көз). Ағылшын әдебиетінен мынадай мысалдарды келтіруге болады: «Her hazel eyes grew round and her cheeks pinked with a flush of renewed excitement (Төбіренуден оның ашық қоңыр кездері домаланды және қызғылт беті қайта қызара бастады)»; «Ah, but she has silver gray eyes and bronze hair (Ой, бірақ оның күмістей нәркез көзі мен сары шашы бар); She looked at me with soft, gently eyes (Ол маған өзінің жұмсақ мейірімді көзімен қарады). «Her shimmering eyes never left his as she put the rose to her in acknowledgment of his words (Оның оған қадалған жәудір көзі оған сенгенде барып барып қолындағы раушан гүлін жерге қойды).

Қазақ тілінде: тана көз, бота көз, айна көз, қарақатай көз, жәудір көз, мөлдір көз, нәркез көз, тостағандай жанары еленгізген еліктің жанарындай, қос жұлдыздай қос жанары – деген теңеулер бар. Осыған мысал келтірейік: Дөңгелек ашық жүзінде әрлі-берлі домалап жүрген жақұт моншақтай ойнақшыған қос жанары, үлбіреген ерні, күлгенде сау етіп төгіле қалатындай көрінетін маржан тістері онсыз да қылықты сұлуды одан сайын жұмбақтандырып, одан сайын ынтықтыра түседі; «Үрей ұялған қарақат көздері ботаның жанарындай мөлт-мөлт етеді» деген суреттеулер көп кездеседі.

Қытай тілінде: 一双盈盈秀目 (қос көзі мөлдіреген әдемі); 眼睛水灵灵的像闪亮的黑玉 (жанары түп-тұнық, жарқыраған қара нефриттей); 眼如丹凤 (көзі тотының көзіндей); 眼若秋波 (көзіне сезім толқыны иірілгендей); 眼若流星 (көзі аққан жұлдыздай жарқырайды); 慈眉笑眼 (қас көзі мейірімге толы); 目光深邃 (жанары жайнаған); 眉目清秀 (көзі әдемі жүзі сұлу); 一双泉水般纯净的眼睛 (қос көзі тау бұлағындай мөп-мөлдір), 眼似秋水还清 (көзі күзгі судан да таза); 一双似喜非喜含情目 (қос көзі сезімге толып күлімдеген) [5]-ден теңеулер бар.

Қас. Ағылшын тілінде: arched eyebrows (қиылғаш қас, қою қас, қапың қас), dark eyebrows (қою қалың қас), bushy eyebrows (қасы қалың немесе қоюқас) деген тұрақты тіркестер көп қолданылады. Көркем әдебиетте: Her widest eyes were accented by slim arched eyebrows and framed by high cheeks bones (Оның үлкен көздері қиғаш қасы және биік бет сүйектері адам назарын аударады); I wasn't wearing make up, didn't really need any with these heavy, dark eyebrows of mine and the long lashes (Мен макияж жасамағанмын, шынымен мына ауыр және қалың қастар менің ұзын кірпіктеріме керек емес) деп суреттеледі.

Қазақ тілінде: қалам қас, қиғаш қас, айдай боп қиылған жіп-жіңішке қас, жаңа туған айдай иілген қас, шағаланың қанатындай қиылған қас, керме қас деген суреттектер бар. Әдебиетте: Қарлығаш қанатының ұшындай үп-үшкір боп, самайға қарай тартылған қас жүрекке шарбар жендеттің жебесіндей...; Коян қолтық, керме қас, ару шешей болса игі – деп келетін сөздер көп.

Қытай тілінде: 两弯柳叶掉梢眉 (қасы иілген талдың бұтағындай); 两弯似蹙笼烟眉 (екі қасы иіліп түйіскен); 两道高高峨眉 (екі қасы биік керіліп тұр); 眉似卧蚕 (қасы көлбеу жатқан жібек құртындай); 春山八字 (қасы екі жаққа жарылып түскен); 朗目疏眉 (жарқыраған жанарына көрікті қасы хұп жарасқан) [6] - деген теңеулерден Қытайдың жібек құртын өсіруші ел екені байқалады.

Мойын. Ағылшын тілінде: swan-like neck (Аққу мойын). Her swan-like neck and slopping shoulders, was orient ally dazzling (Оның аққудаи мойыны, сүйір иықтары еріксіз көз тартады).

Қазақ тілінде: аққу мойын, алма мойын, ерекше аппақ мойын, аппақ жұмыр мойын, ақ торғындай мойын, қаз мойын болып кете береді. Ал қаз мойын тіркесі игілген әдемі мойынды білдіреді. Әуелде аттың сипаттына байланысты, кейін сұлу қыз, көрікті әйелдің мойына қатысты айтылатын тұрақты сөз тіркеске айналған. Қаз бен аққудың кейбір ұқсастығы негізінде «кербездік», «сұлулықты» бейнелейтін жағымды теңеулер болып табылады.

Қытай тілінде: 玉颈生香 (нефрит мойнынан жұпар исі аңқып тұр), 珠圆玉润 (мойны маржандай жұмыр, нефриттей майды), 脖子像鹅一样细长 (мойны қаздың мойнындай жіңішке де ұзын). Бұл мысалдардан жоғарыдағы үш тілдегі теңеулердің ұқсастықтары мен айырмашылықтары анық байқалады.

Шауш. Ағылшын тілінде: Blond hair (сары шаш, алтындай сары шаш) Judas hair (сары шаш), fell hair (шалпаң-селдір шаш), bush /head/ shock) of

hair (қалың шаш, қою шаш), russet-haired (қызғылыт қоңыр шаш) silky hair (*жібектей майда шаш*). Әдебиетте: Aron saw his russet-haired wife. (*Арон өзінің қызғыл қоңыр шашты әйелін көрді*); Her hair was silky and light brown and fell carelessly down her back (*Оның шаштары жібектей және ашық қоңыр арқасына төгілген*).

Қазақ тілінде: Жібектей майда шаш, алтын айдар жібек шаш, сүмбілдей қара шаш, қолаң жібек шаш, толқынды қою қара шаш, білектей-білектей қос бұрым, тізесіне төгілген білектей бұрым, жылтырап өрілген жуан бұрым, көмірдей шаш, қолаң шаш деп айтыла береді. Әдебиетте: «Менің шашым адыра қалғыр, айғырдың ту күйрегіндай қалың, жуғанда болмаса құрғақ күйінде тарай алмаймын»; «Қосуыс бұрым арқанда қос жылан болып жүреді». Көркем шығармада кездесетін мысалдарды тілдік тұлғаның қазақ әйелдің сұлулығына қатысты сөздік қолданысы да халқымыздың мәдениетіне ұлттық болмысына сәйкес келетіні байқалады. Қазақ, ағылшын және қытайлардың көзқарасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Ол тек шаштың сары немесе қара түсті болуында ғана емес, тұрмыс тіршіліктеріне де қатысты денеулер айтылады.

Қытай тілінде: 满头秀发 (*қалың қолаң шаш*); 黑发如云 (*қара шашы тұмандай*); 堆云砌墨 (*шашы шөккен қара тұмандай*); 像黑色的绸缎一样光滑柔软 (*қара жібектей жылтыр да жұмсақ*); 像一簇黑色的瀑布 (*шашы қара талшықтай*); 波浪秀发 (*толқынды қолаң шаш*); 画中的妈妈, 头发卷曲 (*суреттегі маманың шашы ирек-ирек бұйра-бұйра*) деген теңеулер көп кездеседі.

Әйелдің күлкісі, даусы, лебізі. Ағылшын тілінде: Gentle simile (*мейрімді күлкісі*) /sheer smile (*жымиып күлуі*), feminine smile (*әйелдік күлкісі*), radiant smile (*сыңғырлаған күлкісі*). Әдебиетте: Her smile was too gentle, too sheer, too feminine

to belong to just a little girl (*Оның күлкісі өте мейрімді, өте таза, өте қызықты тек қана кішкентай қыз балаға тән*).

Қазақ тілінде: Ерке күлкі, сыңғырлаған күлкі, сылқ-сылқ күлкі, мөлдір суға маржан сепкендей күміс күлкі, күмістей сыңғырлаған үні, жас ботаның даусындай, үні сыбыздай, күміс қоңыраудай, періштедей сүйкімді дауыс, шінгірлеген құлыншақтың әлде түн ішінде көл жүзінде сыңқылдаған аққудың дауысындай деген теңеулер көп кездеседі.

Қытай тілінде: 满面春风 (*жүзін көктем самалы үпкендей күлімдеген*); 喜上眉梢 (*қуанышы қас-көзінен білінген*); 春山如笑 (*көктемде тау күлімдегендей*); 眉花眼笑 (*қасы ойнап көзі күлді*), 拈花微笑 (*жүрегінен жымиып күлу*) – деп келетін теңеулер көп қолданылады.

Қазақ, ағылшын және қытай тілдеріндегі фразеологиялық (үш халықтың әйел адам) теңеулердің жағымды коннотациясы жалпы алғанда үш тілде де бірдей, бірақ әр тілде теңеу образы ретінде әртүрлі заттар мен құбылыстардың атаулары пайдаланатыны байқалады. Егер ағылшын тілінде теңеу образы рөлінде құстардың ішінде *тауыс, аққу, қаз* лексемалары қолданылса, қазақ тілінде *аққу, бұлбұл* лексемалары қолданылған, қытай тілінде *қаз* образы пайдаланылады. Үш тілдегі әйел адамның сұлулығын теңеулерін лингвомәдени тұрғысынан талдау барысында, олардан ұлттық күниетаным ерекшеліктерінде ұқсастықтары мен айырмашылықтарының бар екені анықталды. Демек, әр халықтың өмір сүрген ортасы мен шұғылданған әлеуметтік экономикалық өндіріс формасы мен тұрмыс салттарына байланысты қалыптасқан тілдік ерекшеліктер мен эстетикалық талғамдар этномәдениеттің әралуандығын аңғартады. Дүние осындаймен қызықты болса керек.

Әдебиеттер

1. Исина Г.И. Фразеологические сравнения современного английского языка. – Алматы. – 2000.
2. Бұл да сонда.
3. <http://www.lz13.cn/haocihaoju/2431.html>.
4. Liao ning daxue zhongwei xi. Wenyi miao xie ci dian. (辽宁大学中文系. 文艺描写辞典). Ye Shentao (叶圣陶). «Ni Huanzhi» («倪焕之»). – Shenyang (沈阳). – 1981. – P. 525.
5. Wenyi miao xie ci dian (文艺描写辞典). Cao Xueqing, Gao E (曹雪芹, 高鹗). «Қызыл сарай түсі» («红楼梦»). – P. 506.
6. Бұл да сонда. – P. 506.
7. Wenyi miao xie ci dian (文艺描写辞典). Zhao Yanyi (赵燕翼). «Sang jin lan cuo» («桑金兰错»). – P. 530.
8. Wenyi miao xie ci dian (文艺描写辞典). Li Ruzhen (李汝珍). «Jing huyuan» («镜花缘»). – P. 520.

References

1. Isyna.G.I. Frazeologycheskye sravneniya sovremennogo angliskogo yazike. – Almaty, 2000.

2. Bul da sonda.
3. <http://www.lz13.cn/haocihaoju/2431.html>.
4. Liao ning daxue zhongwei xi. Wenyi miao xie ci dian. Ye Shentao. «Ni Huanzhi». – Shenyang. – 1981. – P. 525.
5. Wenyi miao xie ci dian. Cao Xueqing, Gao E. «Kyzyl sarai tusi» («Hong lu meng»). – P. 506.
6. Bul da sonda. – P. 506.
7. Wenyi miao xie ci dian. Zhao Yanyi. «Sang jin lan cuo» – P. 530.
8. Wenyi miao xie ci dian. Li Ruzhen. «Jing huyuan». – P. 520.